

Поемата „Ралица“ В контекста на Пенчо-Славейковата естетика

Името на Пенчо Славейков свързваме с началото на модернизма в българската литература – етап на радикална* промяна в подхода към словесното изкуство. Най-нетрадиционният за своето време автор очертава с философска яснота културните хоризонти пред нацията в началото на ХХ век – модернизация и европеизация. Намеренията му да изведе литературата ни от дотогавашното ѝ статукво*, го определят като новатор, културен мисионер и идеолог на естетическия индивидуализъм.

Заедно с творците от кръга „Мисъл“ и чрез собствената си литературна продукция Славейков последователно прокарва глобалната* идея за европеизиране на българското изкуство – белег за цивилизованост. Новаторските му по своя характер виждания му спечелват не само идейни поддръжници, но и опоненти* – всеизвестен (и неизбежен!) в тогавашния ни културен живот е разразилият се спор (понякога твърде злостен!) между литературните поколения на т. нар. „млади“ и „стари“, изразители на различни духовни и културни концепции и нагласи.

Вдъхновен от философско-естетическите възгледи на Ницше, Фолкелт и Ланге за човека, Славейков създава творби, в чийто център поставя индивидуалната личност, из-

следвайки нейния вътрешен свят. Целта на поета е да представи смисъла на живеенето като стремеж към духовно съвършенство. Резултат от тези авторови пристрастия и намерения е открояването като ключови на следните мотиви: за страданието, което извисява и калява духа; за избраническата самота, за преодоляването на вътрешните противоречия, за вечния живот на Духа.

Макар и отявлени антитрадиционалисти, творците от кръга „Мисъл“ се възползват от стилового многообразие на словесното ни наследство и като радетели* за ново светоусещане се стремят да постигнат съвършен синтез между модерно и фолклорно.

Във фолклора Славейков открива богатство от мотиви и образи, които психологически моделира, за да ги обвърже с дълбините и тайните на човешката душа. Познати фолклорни схеми поетът обогатява с възгледите на модерния творец за живота, човека, изкуството („Ралица“, „Бойко“, „Луд гидия“, „Неразделни“). Национално обогатени, творбите му, почиващи на такава основа, подчертават дълбоката духовна връзка на поета с българското, а и с творчеството на неговия баща възрожденец („Изворът на Белоногата“ и „Ралица“ са поеми, между които съществува безспорна идейно-естетическа

Преподгва В ХІ Клас

връзка).

В битовата поема „Ралица“ с психологическа дълбочина Пенчо Славейков интерпретира мотива за надмогването на страданието чрез силата на несломимия човешки дух. Кръгът от проблеми, свързани с изпитанията, които съдбата поднася на индивида, лишавайки го от екзистенциално важни неща, вълнува Славейков и намира отражение в творчеството му („Бетовен“, „Ралица“, „Бойко“). Подобен интерес е напълно естествен, като се има предвид, че поетът сам е оцетен от живота – знаем, че в резултат на сполетяло го още като дете нещастие той остава обездвижен за цял живот.

Идейните внушения в една от най-популярните Пенчо-Славейкови поеми – „Ралица“, са постигнати чрез превръщането на сблъсъка в ключов художествен прием – героинята е поставена в ситуация на непрекъснато стълкновение с нещо или с някого: с трудната житейска съдба, със Стоичко, със страданието у самата нея. Но във всички тези аспекти поетът изследва преди всичко духовните сили на личността и способността ѝ да преодолява житейските несгоди, да устоява на изпитанията, да се самосъхранява.

Макар че съдбата отрано е лишила Ралица от родителска ласка, тя не е озлобена. Сираческата ѝ участ е облекчена от обичта и грижите на близки хора – биографичен детайл, талантиво предаден от поета с помощта на традиционна фолклорно-метафорична образност – „гърлицата“, „рожба“, „докато се на крила самичка тя възмогне“.

Има нещо необикновено у Ралица, което печели сърцата – нейната хубост и чистата ѝ душа. В образа ѝ

естествено се преплитат физическата и нравствената красота, а качествата ѝ са открити чрез традиционните категории на патриархалната нормативна етика – доброта, скромност, трудолюбие. Поетът характеризира моминския образ на героинята с изразителни сравнения и епитети: „като оназ вечерница в небето“, „модрия ѝ поглед“, „кръшната ѝ тънка“ снага. В обрисовката на Ралица Славейков се придържа не само към колективния фолклорен идеал и към традиционната стилистика, но и към универсалните човешки представи за хармонична личност – единна както във физическата си, така и в духовната си хубост.

Обаянието на младостта и първите любовни трепети са предадени от твореца пестеливо и в народнопесенен стил – девойката е пленена от „вакните очи“ на Иво, от „думите му благи“. Още тук се откроява значимото в ценностната система на младата жена – добротата и скромността са качествата на избраница, които са спечелили сърцето ѝ. Любовта е тази, която внася пълнотата в живота ѝ, а силата на интимното привличане между нея и Иво изразително е разкрита чрез образния паралелизъм *явор (Иво) – лоза (Ралица)*.

Щастието на героинята от съдването на моминските мечти, както и омъжването ѝ за Иво, също са представени в логиката на традиционното фолклорно световъзприятие – то присъства както в изображението на предсватбения ритуал, така и в разкриването на духовните и емоционални трепети на девойката.

Образът на задомената вече Ралица продължава да се разгръща, следвайки народнопесенната и пат-

риархалната традиция – младата невяста е представена като ранобудна, работлива, отговорна към семейството, почителна към свекърва си и мъжа си стопанка. Но използваната светлинна символика (*вечерница, зорница, слънце*) колкото потвърждава общоприетото, толкова акцентира и върху индивидуалитета*, върху изключителността на героинята – върху нейната подчертана виталност*, върху нежността и всеотдайността ѝ.

Опирайки се на наследени от древността образни модели, Славейков въвежда в сюжета на поемата мотива за моралното изпитание, като очертава опозиционната двойка *слънце* (светлина) – *мрак*. Семейният живот, белязан със спокойната ритмичност и идиличност, характерни за патриархалния свят, е помрачен от злото, чието въплъщение е Стоичко. Конфликтът, предизвикващ и проверяващ силата на човешкия дух, е зададен, а нещастие то сякаш е писано да се сбъдне – предчувствието затова е внушено още в началото на поемата чрез изказаната колективна оценка, изразяваща мъдростта, натрупана във вековния опит: „*Ех, кабил... не е на хубаво да води тая хубост*”.

Конфликтът със Стоичко Влаха – ситуация на морален избор за младата жена, се превръща в повод за утвърждаване на нравствения стоицизъм на героинята. Тя не губи самообладание пред настойчивите увещания и пагубната страст на Влаха, нито се поддава на отчаяния му опит да „купи” чувствата ѝ „със скъп армаган – огърлица „*рубета*”. Любовта ѝ към Иво, непоколебимите ѝ нравствени разбирания, категоричният ѝ емоционален избор предопределят недвусмисления и

твърд отговор на героинята: „*Сърцето силом се не зема ... то се не лом!*” Изказан под формата на философска сентенция, този отговор откроява дълбоката увереност на Ралица, че любовта е не материална, а духовна драгоценност; че тя е усещане за пълнота и потребност от преданост, които не могат да бъдат нито разменна монета, нито купени. В самата твърдост и в неподатливостта на Ралица на изкусителните Стоичкови предложения личи изключителната духовна сила и нравствената принципност на младата жена – Иво е „сиромах”, ала животът с него за Ралица е щастие; Стоичко е „заможен” и „личен” ерген, но духовно бедната му, мрачна и яростна душа не може да бъде компенсирана от материалното му богатство.

Оставайки верен на фолклорната традиция, освен мотива за връната и предана обич, Славейков внася и един друг характерен за народното творчество мотив – за неосъществената близост, превърнала се в причина за престъпление. С накарнено честолюбие, с неудовлетворени мъжки (а защо не и социално маркирани?!) амбиции, изпълнен със завист и с „*мисли зли*”, Стоичко не се поколебава да посегне на чуждото щастие. Защото такава е естествената логика на първичния, духовно бедния, примитивния човек, който не анализира мотивите за чуждите откази и не се интересува от причините за личните си поражения.

Предчувствието за надвиснало, приближаващо зло е внушено в поемата посредством природната картина, изградена в унисон* с тревогите на Ралица и Ивовата майка, които очакват завръщането на младия мъж („*А вихъра ... блъскаше, ви*

еше" и „Полека-лека вятърът утихна..."). Природата в творбата, в духа на модерните естетически прийоми, е използвана не само като темпорално* означение на действието (Кръстовден, Великден, зимата, есента), но и като начин за разкриване на това, което става в душите на героите.

Ретардацията*, пестеливият диалог между снаха и свекърва, злоещият образ на зимната нощ са другите прийоми, които поетът прилага, за да засили напрежението и да насочи към истината за трагедията.

Съобразно вярванията и традиционното мислене на патриархалния човек, който организира битието си според природния цикъл, края често се интерпретира като начало. В подобен аспект разкрива смисъла на житейския кръговрат и поетът, за когото смъртта и пораждането на живота са части от единно цяло: Иво умира, но есента Ралица добива „момчана рожба". Именно тук обаче се прокрадва новаторският творчески експеримент на Славейков – защото Ралица дава живот на детето си през есента (време на замиране и застой в природата). Разколебавайки нагласата на традиционното битийно и културно мислене, поетът може би се стреми да акцентира неразлъчното единство между смъртта и живота, между болката и оптимизма, между страданието и възможването...

Смъртта на Иво е акт, който неминуемо нарушава хармонията в се-

мейството. Той отново полага живота на Ралица в плоскостта на страданието и дълбоко засяга емоционалния ѝ строй. Но повторно осиротяла, героинята не рухва пред съдбовното изпитание, не търси състрадание, не извисява глас на недоволство или протест – тя сама се превръща в извор на обич и закрила, в духовна опора за своето дете. А сили за всичко това тя черпи от майчината обич и от съзнанието си за дълг пред още един живот. С достойнство и воля, със смирение, но и с твърдост Ралица всекидневно преглъща орисията си, търсейки опора в дълбините на собствената си душа и в принципите на личната си житейска философия. И неизменно, макар и мъчително и болезнено, макар и с горчивина и тъга, ги намира в присъствието на своята рожба, с очите на която – от небитието и вечността, продължават да я гледат очите на нейния любим... Така, изхождайки от фактологията на една индивидуална лична драма и представяйки я през призмата на традиционното народно мислене, Славейков внушава послания, които са с универсално звучене. Чрез тях той приобщава българския свят към модерното европейско съвремие и изпълнява културната си мисия – да бъде „глашатай" между света на „висшата истина" и преходното земно битие.

Нели Несторова